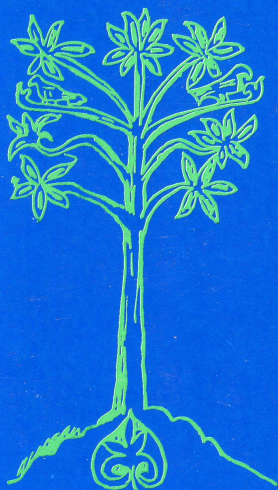

ОБИЧАЈИ ЖИВОТНОГ ЦИКЛУСА

ОБИЧАЈТЕ ОТ
ЖИЗНЕНИЯ ЦИКЪЛ

**ОБИЧАЈИ ЖИВОТНОГ
ЦИКЛУСА У ГРАДСКОЈ
СРЕДИНИ**

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
Књига 48

Уредник
Зорица Дивац

Рецензенти
Никола Павковић
Биљана Сикимић

Примљено на III Седници Одељења друштвених наука САНУ одржаној 26. марта 2002. године године на основу реферата академика Димитрија Стефановића и дописног члана САНУ Војислава Становчића.

Публикација је резултат рада на пројекту ЕТНОЛОГИЈА СРПСКОГ НАРОДА И СРБИЈЕ, који је финансиран у целини од стране Министарства за науку, технологије и развој

УДК
392/393 (497.11-21) (063) (082)
392/393 (497.2-21) (063) (082)

ОБИЧАЈИ ЖИВОТНОГ ЦИКЛУСА У ГРАДСКОЈ СРЕДИНИ

Београд, 6-8. септембар 2001

Етнографски институт САНУ
Београд 2002.

THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
ETHNOGRAPHICAL INSTITUTE

SPECIAL EDITIONS
Volume 48

CUSTOMS OF LIFE-CYCLE IN URBAN SURROUNDING
Papers Delivered at the Second Serbian-Bulgarian Scientific
Conference – Belgrade, September 6-8, 2001

Секретар уредништва
Биљана Миленковић-Вуковић

Технички уредник
Мирослав Нишкановић

Лектор и коректор
Слободанка Марковић

Превод резимеа
Бојан Жикић
Биљана Сикимић
Петко Христов

ISBN: 86-7587-024-8

Тираж 500

Штампа
Чигоја - Београд

С а д р ж а ј

Никола Пантелић: Предговор	11
Иванка Петрова: Празници в съвременната българска семейна фирма	15
Иванка Петрова: Празници у савременој бугарској породичној фирми Ivanka Petrova: Holidays in Contemporary Bulgarian Family Business	
Сретен Петровић: Прежици матријархатског културног модела у ритуалима прелаза, посебно приликом рођења и свадбе	25
Сретен Петровић: Преживелици от матриархалниа модел в преходните обреди, във връзка с раждането и сватбата Sreten Petrović: Matriarchat Model Survivals in Rites of Passage, Especially in Birth and Wedding	
Душан Бандић: Испит као ритуални чин	39
Душан Бандић: Изпитът като ритуален акт Dušan Bandić: Exam as Ritual Act	
Душан Дрљача: Обреди прелаза код Пољака у југосло- венским земљама	55
Душан Дрљача: Преходните обреди при Поляците от југославските територии Dušan Drljača: Rites of Passage of Polish in Yugoslav Countries	
Славка Гребенарова: Съвременни градски обреди в случай на личен неуспех	67
Славка Гребенарова: Савремени градски обреди у случају личног неуспеха Slavka Grebenarova: Contemporary Urban Rituals on Personal Failure	

Лидија Радуловић: Црквени ритуали животног циклуса: крштење и венчање	77
Лидија Радуловић: Църковните ритуали от жизнения цикъл: кръщение и венчавка Lidija Radulović: Ecclesiastical Life Cycle Rituals: Baptism and Wedding	
Десанка Николић: Обреди животног циклуса Срба избеглих из Хрватске	95
Десанка Николич: Обредите от жизнения цикъл на Сърбите, избягали от Хърватска Desanka Nikolić: Life Cycle Rituals of Serbian Refugees from Croatia	
Петко Христов: Селищните и семейните празници – общностни маркери	103
Петко Христов: Сеоски и породични празници – друштвени маркери Petko Hristov: Rural and Family Holidays – Social Markers	
Бојан Жикић: Крштење одраслих и деца у Србији у последњој деценији двадесетог века	115
Бојан Жикич: Кръщенето на деца и възрастни в Сърбия през последното десетилетие на XX век Bojan Žikić: Adult and Infant Baptism in Serbia During the Last Decade of 20 th Century	
Ласта Ђаповић: Сиротиште као пример дерегулације обичаја животног циклуса – период кризе	129
Ласта Ђапович: Сиропиталището като пример за дерегулация на обичаите от жизнения цикъл – периодът на криза Lasta Đapović: Orphanage as Example of Life Cycle Deregulation – Period of Crisis	
Мирослава Лукић-Крстановић: Vox adolescentiae: мој јавни живот и спектакли	145
Мирослава Лукич-Кръстанович: Vox adolescentiae: моят обществен живот и спектакъл Miroslava Lukić-Krstanović: Vox adolescentiae: My Public Life and Spectacles	

Валентина Васева: Жената-птица в семејните обреди на Българите	163
Валентина Васева: Жена-птица у породичним обредима Бугара	
Valentina Vasseva: Woman-Bird in Bulgar Family Rituals	
Мирослава Малешевих: Менопауза – последња мистерија крви	199
Мирослава Малешевич: Менопаузата – последната мистерија на крвта	
Miroslava Malešević: Menopause – The Last Mystery of Blood	
Ана Лулева: Жените в малкият български град (XIX-началото на XX в.)	217
Ана Лулева: Жене у малом бугарском граду (XIX-средина XX века)	
Ana Luleva: Women in Bulgarian Smalltown (XIX-till the middle of XX ^c)	
Зорица Дивац: Комшијски "ритуали"	227
Зорица Дивац: Комшијските "ритуали"	
Zorica Divac: Neighbouring "Rituals"	
Галин Георгиев: Сватбените дарове в българското социјалистическо село – между разточителството и контрола	235
Галин Георгиев: Свадбени дарови у бугарском социјалистичком селу – између расипништва и контроле	
Gallin Georgiev: Wedding Gifts in Bulgarian Socialist Village – Between Wastefulness and Control	
Радост Иванова: Градската сватба – проблеми на развитието и състоянието й днес	247
Радост Иванова: Градска свадба	
Radost Ivanova: Urban Wedding	
Миљана Радованових: Горанска свадба у деведесетим годинама двадесетог века	261
Миљана Радованович: Горанската сватба през деветдесете години на XX век	
Miljana Radovanović: Gorans Wedding in 20 th Century 90's	

Евгения Кръстева-Благоева: Църковният брак в България след 1989 г. – традиция или мода	267
Евгенија Крстева-Благоева: Црквени брак код бугара после 1989 – традиција или мода	
Evgeniya Krsteva-Blagoeva: Ecclesiastical Matrimony in Bulgars After 1989 – Tradition or Fashion	
Александра Павићевић: Склапање брака у савременом српском друштву – два обрета и њихова анализа	279
Александра Павичевич: Сключването на брак в съвременното сръбско общество	
Aleksandra Pavićević: Getting Married in Contemporary Serbian Society – Two Rituals and their Analysis –	
Сања Златановић: Савремена свадба – прича о идентитету ..	291
Саня Златанович: Савременната сватба – разказ за идентитета	
Sanja Zlatanović: Contemporary Wedding – Story of Identity	
Весна Душковић: Свадбена фотографија као извор за тумачење елементата материјалне културе	303
Весна Душкович: Сватбените фотографии като извор за тълкуване на материалната култура	
Vesna Dušković: Wedding Photographs as Material Elements Interpretation Source	
Рачко Попов: Зооморфният код в погребалните представи на Българите (конете на св. Тодор)	321
Рачко Попов: Зооморфни код у погребним обредностима Бугара	
Ratchko Popov: Zoomorphic Code in Bulgar Funeral Rituality	
Ваня Николова: "Погребение – сватба" – идея и обредна практика	329
Вања Николова: "Погреб – свадба" – идеја и обредна пракса	
Vanya Nikolova: "Funeral-Wedding" – Idea and Ritual Practice	
Станка Јанева: Промени в надгробните знаци по време на преход	341
Станка Јанева: Промене у надгробним знацима у времену транзиције	
Stanka Yaneva: Funerary Signs Changings in Period Of Transition	

Мирослав Нишкановић: Читуље и памћење предака	355
Мирослав Нишканович: Помениците и паметта за предците	
Miroslav Niškano vić: Obituaries and Ancestral Rememberance	
Јадранка Ђорђевић: Промене у односима сродника услед смрти члана породице	363
Јадранка Джорджевич: Промени в отношенията между родствениците след смъртта на член от семейството	
Jadranka Đorđević: Changes in Relatives Relations Due to Death of Family Member	
Зорица Ивановић: Накога личе деца: сродство код Срба и принципи перцепције сличности међу сродницима	375
Зорица Иванович: На кого приличват децата: роднинство при сѐрбите и принцип на приема на приличване помежду роднини	
Zorica Ivanović: Who do Children Take After: Serbian Kinship and Principles of Perceiving the Resemblance Between Kins	

САВРЕМЕНА СВАДБА – ПРИЧА О ИДЕНТИТЕТУ –

Средишња тема савремене свадбе (Врање, 1990-2001), оно што се обрађује кроз сâм ритуал, као и кроз исказе казивача, је проблем идентитета. Појам идентитета је неодојиво повезан с појмом ритуалâ, јер су ритуали уграђени у идентитет заједнице, а с друге стране, и један и други појам неодојиво су повезани с појмом традиције, који конотира прошлост и преношење вредности с генерације на генерацију. Савремена свадба је тачка пресека ова три појма, јер је она својом формом, садржајем и значајем веома погодна да се посредством ње проблематизује сопствени идентитет.

Кључне речи: свадба, ритуал, традиција, идентитет.

Корените друштвено-историјске промене и повратак традицији карактеришу последњу деценију XX века у Србији. Импулс за повратком традицији, једним својим делом, кренуо је "одозго", инициран јасном политичком намером¹. Истраживање је усмерено на то да "одоздо", из перспективе обичних људи, укаже на то како су се кретања на глобалном плану одразила на свадбу – најважнији, најзрађенији и садржински најбогатији ритуал животног циклуса и ритуал који се може означити као парадигматични догађај културе Срба (у смислу у којем овај појам одређује Клифорд Герц²).

Средишња тема савремене свадбе, оно што се обрађује кроз сâм ритуал, као и кроз исказе казивача је проблем идентитета. Појам идентитета је неодојиво повезан с појмом ритуала, јер су ритуали уграђени у идентитет заједнице и служе да актуелизују

¹ Slobodan Naumović, *Upotreba tradicije – politička tranzicija i promena odnosa prema nacionalnim vrednostima u Srbiji 1987-1990*, u: *Kulture u tranziciji*, Plato, Beograd 1994, 105; Мирјана Прошић-Дворнић, Модели "ретрадиционализације": пут у будућност враћањем у прошлост, *Гласник Етнографског института САНУ XLIV*, Beograd 1995, 304, 306.

² Kliford Gerc, *Tumačenje kultura* (2), XX vek, Beograd 1998, 276-277.

његове суштинске карактеристике³, а с друге стране, и један и други појам неодвојиво су повезани с појмом традиције, који конотира прошлост и преношење вредности с генерације на генерацију. Савремена свадба је тачка пресека ова три појма, јер је она својом формом, садржајем и значајем веома погодна да се посредством ње проблематизује сопствени идентитет.

Појам идентитета је веома широк и сложен, јер обухвата низ идентификација – националну, регионалну, класну, породичну, полну, итд. Све ове идентификације нису одвојене, већ се међусобно прожимају и преклапају, а сразмера и интензитет зависе од места и времена⁴.

После Другог светског рата, културни континуитет је грубо прекинут, а одбацивањем културног наслеђа нагомилавали су се проблеми идентитета. Од краја осамдесетих година, у ситуацији дубоке политичке кризе, опште конфузије односа и ставова, долази до суочавања с болним проблемом сопственог запостављаног и потискиваног идентитета. Било је потребно изнова дефинисати ставове према питањима која су до тада била постављана на један одређени начин. Отуда и снажан порив за повратком традицији, коренима, "изворном". С обзиром на дуг период прекида континуитета, повратак традицији, "самом себи" нужно носи тешкоће, конфликте и дилеме. Не ради се само о кризи националног идентитета, већ идентитета уопште. Преиспитивање националног идентитета, покреће и проблематизује преиспитивање других идентитета (локалног, породичног...) уско повезаних с њим.

Казивачи имају јасну свест о прекинутом континуитету. Родитељи младенаца, средња генерација казивача, на питање да ли су и на својој свадби тако поштовали традицију, редовно су одговарали: "Не, било је друго време", "Нисмо правили обичаје", "Сада све идемо у оном како је некада било", "Обичаји су опет у моди"... Евидентна је јака потреба да се успостави континуитет, да се период од 1990. године надовеже на период пре Другог светског рата, као да периода од педесет година између није ни било. Опет, тај педесетогодишњи период је део историје, самим тим и идентитета, па његово порицање и одбацивање продубљује већ постојећу кризу. Све ове контрадикције, потрагу за идентитетом, потребу да се он успостави и истакне, изражава савремена свадба. Међутим, који од поступака на свадби проблематизује национал-

³ Gail Kligman, *The Wedding of the Dead*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles 1988, 262, 264.

⁴ Antoni D. Smit, *Nacionalni identitet, XX vek*, Beograd 1998, 15, 269.

ни идентитет, а када је реч о локалном, породичном или личном, тешко је утврдити, јер су између њих fine нијансе прелаза. Често се једним истим поступком покрећу различити облици и нивои идентитета. Ипак, покушаћу најпре да укажем на оне поступке којима се директно обрађује национални идентитет, потом локални, и на крају, настале промене унутар породичних односа које налазе свој израз у језику ритуала.

Причајући о свадбама казивачи су износили своја размишљања о томе да би требало поштовати традицију да бисмо знали ко смо, да је штета за Србе што се стари обичаји заборављају, итд. На овај начин размишљали су углавном мушкарци и то старији. Уз оваква и слична објашњења, као главне показатеље закупљености националним идентитетом, узимам нагло повећан број венчавања у цркви, као и песме којима се обрађују националне теме. Премда верски и национални идентитет могу да буду сасвим одвојене категорије, у истраживаном периоду, како у објашњењима казивача⁵, тако и у јавном дискурсу, православље је третирано као суштинска одлика идентитета српског народа.

Табела 1.

Година	Црква	Општина
1986	3	
1987	5	
1988	14	
1989	37	
1990	80	411
1991	100	394
1992	128	456
1993	130	412
1994	102	387
1995	109	404
1996	99	359
1997	116	394
1998	94	400
1999	101	352
2000	141 ⁶	451 ⁷

⁵ Методолошко начело којим сам се руководила током рада било је да ствари сагледам са становишта учесника, јер само они могу да дају тумачења првог реда. К. Герс, *Тумачење kultura* (1)... 24-25.

⁶ *Књига венчаних црквене општине у Врању 1972-1993; Књига венчаних црквене општине у Врању 1993-2000.*

⁷ Подаци су преузети из матичних књига венчаних Општине Врање за период од 1990. до 2000. године и односе се искључиво на град Врање.

О овоме најречитије говори број парова венчаних у цркви Света Тројица у Врању (Табела 1). Да би се пораст броја венчаних парова у цркви што боље уочио, изнети су подаци и за године које претходе посматраном периоду. Упоредо су дати подаци о броју венчаних у Општини Врање.

Дакле, број венчаних у цркви нагло расте од 1990. године, достиже врхунац 1992/93, онда лагано опада, да би 2000. године опет нагло скочио. Веома је уочљиво да се протагонисти и то старији током свадбе много пута крсте – када се пријатељи поздрављају, када дочекују кума и старог свата, када ломе погаче, када их млада дарује и сл. За венчање у цркви више су заинтересовани млади и то је одлука коју они самостално доносе.

У периоду од 1990. до 1993. на свадбама су нарочито заступљене песме о херојској прошлости и сл. Када домаћини иду да сретну кума и старог свата⁸, неизоставно се, у овом периоду, певала песма која почиње стихом: "Ко то каже, ко то лаже, Србија је мала?" "Блок" оваквих песама био је неизоставан и током весеља у ресторану. Песма "Тамо далеко" певана је и по неколико пута. Како је заступљеност ових песама (као и ратничке реторике коју су оне пратиле) у медијима била све мања, тако је опадао и њихов број у ритуалу.

У периоду од 1990. до 1993/94. године актуализује се проблем националног идентитета на глобалном плану, што ритуал, попут осетљивог инструмента, региструје и изражава. Од 1995. с променама у државној политици, стишавањем ратног вихора на просторима бивше Југославије, долази до постепеног повлачења и сплашњавања елемената којима се проблематизује национални идентитет. Међутим, године 2000. и 2001. на свадбама у Врању и околини, евидентна је растућа заокупљеност националним идентитетом. Близина Албанаца, борбе у најнепосреднијем окружењу (експлозије граната чуле су се и у сâмом граду), промењен политички положај, као и страх за будућност, појачавају потребу да се

Потребно је имати у виду чињеницу да у оквиру овог броја има одређен број оних који ступају у други или трећи брак и који се обично не венчавају у цркви.

⁸ У периоду кризе и изразите осетљивости на националне теме и симболе, кум и стари сват конотирају корене и њихово поштовање, као и снагу и величину породице. Уз то, кум и стари сват су мушкарци, са собом доводе своје госте, а с домаћинима (на челу су свекар, младожења и "младожењски момак" – пратилац и помоћник младожење) се сусрећу тако што у поворкама иду једни ка другима, са флашмама ракије у подигнутим рукама – у том сусрету има ратничких елемената.

Сл. 1. Свекрва одевена у футу, са ситом у руци чији садржај сачињава пшеница, шећер, бомбоне и вреднија девизна новчаница, игра своје, свекрвино коло. Врање 1991.

национална припадност учврсти и манифестује. То се чини поступцима и симболима који су били карактеристични за период од 1990. до 1994, али улазе и нови. Током боравка на терену у августу ове године, сазнала сам да се готово сваког викенда дешава да млади пар на венчање одлази у чезама или кочијама, што је у

претходном периоду било изузетно ретко. Оваква возња градом представља јавну демонстрацију поштовања традиције. Заступљеност песама с националним темама сада је веома мала.

У раздобљу интензивних друштвених промена и превирања од 1990. до 2001. године јасно се могу пратити "реакције" ритуала, који веома осетљиво коинцидира с променама на глобалном плану. На почетку истраживаног периода у ритуал улазе елементи с ознаком традиције, али се однос према њима мења и помера током времена. Међутим, неки оживљени симболи традиције остају у ритуалу с подједнаком заступљеношћу.

Фуџа, врста ручно ткане сукње, симбол традиције повезан с улогом свекрве, улази у ритуал на почетку испитиваног периода и остаје у њему као његов саставни део⁹. Фуџа проблематизује пре свега идентитет свекрве – мајке сина, али има значајну улогу и у зони преклапања националног и локалног идентитета (Сл.1). Године 1997. девојке из приградског села Нерадовца играле су одевене у шалваре на такмичењу села Србије, што је у локалним новинама пропраћено коментаром: "Фатише коло нерадовачке девојке, у шалварима уместо у фуџама."¹⁰ Већ следећи број истих новина доноси обимнији прилог, а ударни наслов је: "Наш фолклор на муслимански начин, Српско коло у шалварима"¹¹. Фуџа фигурира и као национално и као локално идентитетско обележје. Сâма реч је, међутим, турцизам¹².

*

На почетку истраживаног периода јак акценат ритуала је на националном идентитету, да би временом, од 1994/95. локални – према речима информатора – "Оно, по чему смо ми, Врањанци познати" добио примат.

Слика о Врању и Врањанцима формирана на основу књижевних дела Боре Станковића (која се често суштински и не познају), а нарочито њиховим бројним филмским и позоришним интерпретацијама, представља носећи конструкт локалног идентитета. Међутим, оно што је код Боре уметничка транспозиција стварности, означава

⁹ Опширнију анализу овог проблема нуди рад: Сања Златановић, Ре-афирмација традиције и свадбени ритуал, *Животни циклус*, Етнографски институт с Музей, Софија 2000, 223-230.

¹⁰ *Слободна реч*, бр. 2109, Врање 25. 07. 1997, 6.

¹¹ *Слободна реч*, бр. 2110, Врање 1. 08. 1997, 10.

¹² Futa, f. (ar.) pregača, kecelja, zastirač. Prema: Abdulah Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo 1989, 286.

се као "права старина". Информатори, призивајући атмосферу "стarih дана" и помињући Миткеов монолог из "Коштана", дочаравали су ми своје свадбе речима: "Ми, Врањанци смо веселаца, мераклије". Дешава се да они који се позивају на "Борино Врање" и не знају у ствари који је период обрађен у његовим делима. Али "Борино Врање" је високовреднован елемент у самоодређењу Врањанаца и то, пре свега, младих. Они се везују за слику старе градске културе, улешану и ретуширану. Оријентални елементи наслеђа третирају се као нешто што даје специфичан колорит Врању, па се, сâмим тим, високо вреднују, али се истовремено, у клими национализма, тежи да се они, као нешто што није "наше" очисте.

И љубав према старим градским песмама, као и оним које као такве фигурирају, карактеристичнија је за младе. На свадбама се певају само оне старе песме које су уметнички обрађене и заступљене у медијима. Песме (како старе градске, тако и орске и обредне) које немају уметничку обраду или су у медијима мање присутне, готово да се уопште не познају. Свадбену песму "Хаџи-Гајка девојку удава", у XIX веку веома омиљену у Врању, Бора Станковић је унео у четири своја дела ("Нечиста крв", "Коштана", "Певци", "Стари дани"), при чему је у композицији романа "Нечиста крв" песма добила посебно истакнуто место¹³. Нисам забележила да је на некој свадби ова песма певана, нити да је ико од оних који су се позивали на "старо Врање" за њу знао.

*

Оживљавање традиције има широку палету својих манифестација, али се најизразитије остварује преко улоге старог свата и свекрве. Један од разлога оживљавања специфичних атрибута улоге старог свата на савременој свадби је и то што он активира конструкте локалног идентитета. Да би се улога старог свата на савременој свадби разумела, неопходан је кратак осврт на традицијску свадбу.

У традицијској свадби стари сват је био сложен и специфичан лик који је у себи обједињавао противуречне особине – с једне стране он је био ауторитет, руководио је свадбом, одређивао почетак и трајање појединих сегмената, а с друге стране стварао је и одржавао веселу атмосферу. Он је имао веома активну и истакнуту улогу – као средишњи субјекат лиминалности, својеврстан церемонијал мајстор – управљао је свадбом истовремено стварајући

¹³ Бора Станковић, *Нечиста крв*, Сабрана дела III, Просвета, Београд 1970, 170, 171, 177, 183.

и ред и неред. На крају свадбе, када се сватови разиђу, антиструктура карактеристична за лиминалност достиже свој врхунац: стари сват је и ред и неред доводио до парадокса. Седео је на ћилиму, закићен венцем сувих паприка, и шалио се и љутио, тражећи да му домаћини, посебно млада, испуне све захтеве.

У традицијској свадби, дакле, стари сват је веома сложен лик¹⁴, а његов значењски склоп у интерпретацији савремене свадбе постаје још сложенији. Посматрани период, према свим својим карактеристикама, представља лиминалну фазу између два облика стабилног друштвеног уређења¹⁵. Лиминалност на глобалном друштвеном плану на свадби се преклапа са лиминалношћу ритуала, чиме долази до дуплирања и појачавања значења својствених овој фази (парадокса, двосмислености, инверзије...). У стању дуплиране лиминалности амбивалентна својства улоге старог свата (ред и хаос) губе одговарајућу равнотежу и добијају још јаче контрасте. Изокретање стварности, производња нереди постаје доминантна особина старог свата на савременој свадби.

Касно ноћу, након весеља у ресторану, сватови с младом долазе младожењиној кући, где се весеље продужава до зоре. Тада наступа у пуном смислу речи тренутак старог свата – он има право да захтева, а свим његовим захтевима се мора удовољити. Он може да тражи да у тепсији, која се ставља на сто или на земљу, игра млада или младенци заједно, свекрва или, пак, његова жена старосватица (Сл. 2). Казивачи – протагонисти савремених свадби су ми објашњавали да је то стари врањски обичај. Међутим, старији казивачи, који су се венчали пре Другог светског рата, за овакав обичај нису знали, нити сам о њему нашла податке у другим изворима¹⁶. Играње у тепсији свакако није стари врањски обичај, али као такав данас фигурира. Може се посматрати као измишљена традиција¹⁷, јер се

¹⁴ Опширније о улози старог свата у традицијској свадби: Сања Златановић, Значењски склоп традицијске свадбе – Врање и околина, *Етнология* 4, Софија 2001, 7-50.

¹⁵ Mirjana Prošić-Dvornić, *Predgovor, Kulture u tranziciji*, Plato, Београд 1994, 10.

¹⁶ У литератури се помиње тепсија као врста музичког инструмента. Плитку, бакарну тепсију, окрећу на одређени начин, чиме се производи звук, а уз окретање тепсије се пева. Певање уз окретање тепсије заступљено је на ширем балканском простору. Tatomir Vukanović, *Pevanje narodnih pesama uz okretanje tepsije*, *Glasnik Muzeja Kosova i Metohiji* I, Приштина 1956, 117-164.

¹⁷ Eric Hobsbawm, Introduction: *Inventing Traditions*, u: Eric Hobsbawm, Terence Ranger (eds.), *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press, 1995, 2.

уклапа у постојећу слику о Врањанцима као веселјацима, коју они сами негују и подржавају као свој идентитетски мит¹⁸. Остављам отворену и могућност да се у тепсији играло у неком другом делу јужне Србије који није обухваћен истраживањем, или да је миграционим таласима пренесено из Македоније или са Косова.

Сл. 2. Младенци у зору, на захтев старог свата, играју у тепсији. Врање 1997.

¹⁸ Израз *идентитетски мит* користи А. Д. Смит у контексту објашњења појма националног идентитета и са њим повезаног национализма. А. Д. Smit, н. д., 7.

*

Савремена свадба је прича о транзицији статуса, карактеристичној за ритуале прелаза, у периоду друштвене транзиције, што проблем идентитета (породичних, личних) избацује у први план.

У таласу опште ретрадиционализације друштва, најизразитије оживљавају симболи који се односе на улогу свекрве. На то је свакако утицала плима национализма који слави жену искључиво у улози мајке¹⁹. Симболи традиције повезани с улогом свекрве улазе у ритуал с првим импулсом повратка традицији и остају у њему као конститутивни, што упућује на закључак да они, осим националне идентификације, представљају и темељ неких других идентитета. Национална идентификација, како објашњава Хобсбаум, увек је комбинована с идентификацијама друге врсте, па и онда када делује да је супериорнија од њих, а може да се мења и у веома кратком периоду²⁰.

Многе свекрве имају потребу да буду одевене у футу и уопште, око свекрве се групишу елементи с ознаком "традиционално". Насупрот њој, млада је у гламурозној венчаници, у коси има пластифициране украсе у виду цвећа, у рукама "бидермајер" – букет вештачког цвећа, ту је троспратна – Младина торта, чији врх украшава пластична фигура младенаца уоквирених ореолом у облику цветног венца или срца, шампањац – елементи романтичног карактера, преузети из холивудских филмова. У традицијској свадби, одећа и свекрве и невесте била је допуњена одговарајућим симболима, али се није суштински разликовала од њихове свакодневне одеће. Данас је то својеврсно костимирање, па и прерушавање (друго ЈА) – свекрва тиме посеже за ауторитетом који је у прошлости имала, а млада жуди за западним, гламурозним.

У прошлости свекрва је уводила невесту у кућу са два хлеба испод мишке и два крчага воде у рукама и уопште, било је низ симболичких радњи око огњишта, места изражене симболике, којима се невеста везивала за нови дом. Данас невесту преноси преко прага младожења, што речито изражава настале промене у породичним односима. У прошлости, невеста је своје, *снашкино коло*, играла у дворишту младожењине куће, везујући се на тај начин за њу. Њено коло било је агрегационо. Данас млада своје коло игра при поласку из родитељске куће. Тиме се наглашава њено

¹⁹ Anđelka Milić, Nacionalizam i "žensko pitanje" u istočnoj Evropi, у: *Kulture u tranziciji*, Plato, Beograd 1994, 52.

²⁰ Erik Hobsbawm, *Nacije i nacionalizam od 1780. Program, mit, stvarnost*, Filip Višnjić, Beograd 1996, 18.

одвајање, сепарација, од претходног статуса – родитељског дома и девојачког живота. Чињеница да нема много елемената којима се она везује за нови дом, указује на то да се она одваја од претходног, али у ново не улази потпуно, јер млади, а невеста посебно, теже неолокалном становању и животу независном од старијих, итд.

У ритуалу је мноштво дисонантних тонова, јер он, као "модел нечега"²¹, осетљиво одражава амбиваленције и контрадикције у друштвеној стварности.

Саня ЗЛАТАНОВИЧ

САВРЕМЕННАТА СВАТБА – РАЗКАЗ ЗА ИДЕНТИТЕТА

Средишна тема в савременната сватба (Враня, 1990-2001) – т.е. това, което се долава от самия ритуал и от разказите на информаторите, е проблемът за идентитета. Понятието за идентитет е тјсно свързано с понятието за ритуал, защото ритуалите са вградени в идентитета на общността. От друга страна и едното, и другото понятие са неразривно свързани с понятието традиция, което конотира наследство и пренасяне на ценности от генерация на генерация. Свърменната сватба представлява пресечна точка на тези три понятия, доколкото със своята форма, съдържание и значение е изключително удобно тя да бъде свързана с традицията и посредством нея да се проблематизира собственият идентитет.

Sanja ZLATANOVIĆ

CONTEMPORARY WEDDING – A STORY OF IDENTITY

The main theme of the contemporary wedding (Vranje 1990-2001), that is being worked out both throught the ritual itself and throught the informant's tellings is the problem of identity. The notion of identity is inseparably connected to the notion of ritual, because rituals are built in the identity of the community, and both notions are inseparably connected to the notion of tradition, the late conoting the past and the transmission of the values from one generation to another. The contemporary wedding is considered as the intersection of these three notions being very suitable by its form, content and importance to be interconnected to the tradition and as a device of the own identity questioning.

²¹ K. Gerc, н. д., (1)... 127-128.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

392/393 (497.11-21) (063) (082)

392/393 (497.2-21) (063) (082)

ОБИЧАЈИ животног циклуса у градској средини /
(уредник Зорица Дивац). – Београд : Етнографски
институт САНУ, 2002 (Београд : Чигоја штампа).
408 стр. : илустр. ; 21 см. – (Посебна издања /
Српска академија наука и уметности, Етнограф-
ски институт : књ. 48)

Текст на срп., енгл. и буг. језику. – Тираж 500. –
Стр. 11-13: Предговор / Никола Пантелић. – На-
помене и библиографске референце уз текст. –
Библиографија уз поједине радове. – Резимеа на
енгл. и буг. језику.

ISBN 86-7587-024-8

1. Дивац, зорица

а) Животни обичаји – Србија – Зборници б) Жи-
вотни обичаји – Бугарска – Зборници

COBISS-ID 99654668